

hrvatskom glasi: »Čezne i (također) vene duša moja za trijemovima Jahvinim. Srce moje i tijelo moje kliču Bogu živomu!« Zagrebačka Biblija ima također takav prijevod, ali Štambuk ima ovakav prijevod: »Yahwehiovih dvorova željna mi je duša, za njima gine, zaigrat mi hoće tijelo, oduševljeno klicat srce: "Tu je Bog živi!"«

Slijedi r. 4: »gam-sipôr mas'ah bajiš uderôr qen lah 'ašer-šathah 'efrohejha 'eth-mizbehôthejka Jahveh seba'ôth malki velohaj« koji na hrvatski treba prevesti ovako: »I vrabac je našao kućicu i lastavica gnjezdašce sebi, gdje stavlja mlade svoje, kraj žrtvenika tvojih, Jahve nad Vojskama, Kralju moj i Bože moj!« Štambuk prevodi ovaj redak ovako: »Stanak potraži sebi lastavica, gnjezdašce vrabac, tu će svoje mlade položiti. Tvoji žrtvenici, Yahveh nebrojenih četa, gdje su, Kralju moj, Bože moj?«

Slijedi r. 5: »ašrej jôšvej bejthe-kha 'ôd jehalelûkha selah« koji hrvatski glasi ovako: »Blaženi koji bivaju u Domu tvome, oni te trajno slave!« a Štambuk ga prevodi ovako: »Svaka sreća onim koji u tvom svetištu boraviti žele, neprestano te slaviti«. Redak 6: »ašrej 'adam 'ôz-lô bakh mesillôth bilbabam« hrvatski glasi: »Blažen čovjek koji u tebi ima utočište (ili: snagu), u srcu svome hodočašća«. Prijevod zagrebačke Biblije je približno ovakav samo je hrvatski bolje izrečen, ali Štambukov glasi ovako: »Svaka sreća kojim u tebi moć, da pođu, odlučiše!« što će čitalac tek nakon dugog razmišljanja shvatiti što to znači. Rec 7 i 8 glase u izvorniku: »ôbrej be'emeq habakkah ma'ejan ješitûhû gam-berakôth ja'e'eth. jelhkhû mehajil el-hajil jera'eh 'el'elohim besijjôn« što na hrvatskom doslovc glase: »Prolazeći kroz dolinu Baqa u izvor je promeću, rana je kiša blagoslovima prekriva. Idu od snage do snage, objavit će (im) se Bog na Sionu!« Zagrebačka biblija ima isti takav prijevod samo je hrvatski bolje stiliziran. A Štambuk ta dva retka prevodi ovako: »Plaćući put će uspona prevaliti, na potoke teći će im suze. Blagoslovima zao djenu se vladar: od čete do čete idu, ukaza se Bog na Sionu«. Štambuk je onu riječ **baqah** preveo glagolom **plakati**, a ona je zapravo naziv jedne doline (dolina Baqa ili dolina Pla-

ča). Na temelju ova dva retka zaključujemo da je hodočasnik prolazio tom dolinom krajem mjeseca listopada kad padnu rane kiše i tu pustinjsku dolinu pretvore u zazele-njene oaze. Prolazeći tom dolinom hodočasnik misli na Jeruzalem, na hram, na Jahvu te tako od koraka do koraka dobiva sveudilj nove snage za naporan put. Tumačenje koje Štambuk daje za r. 8 na stranici 97 nije prihvatljivo: tu se ne može raditi o perzijskom vladaru ni o njegovim garnizonima.

Na taj bismo način analizu psalama mogli i dalje prosljediti. Ali dosta je i ovo da pokažemo kakva svojstva ima novi Štambukov prijevod i komentar psalama.

Uzeli smo samo dva psalma i analizirali ih. No što vrijedi za ova dva psalma uglavnom vrijedi i za sve ostale psalme: ima psalama koji su bolje prevedeni nego ova dva a ima ih, nažalost, koji su još netočnije prevedeni i koji su veoma teški za čitanje na hrvatskom jeziku.

Ovih sam nekoliko opaski napisao da se vidi kako je velik pothvat koji je poduzeo Štambuk. Vjerujemo da je to njegovo životno djelo i da je u nj uložio mnogo truda pa ga stoga treba pohvaliti. Sigurno je da je i takvim prijevodom uloženo nekoliko kamenčića više u zgradu hrvatske bibličistike.

Adalbert Rebić

HERDERS THEOLOGISCHER KOMMENTAR ZUM NEUEN TESTAMENT (= HThKNT)

1. R. Schnakenburg, DAS JOHANNESEVANGELIUM, *Teil I*: Einleitung und Kommentar zu Kap. 1—4; HThKNT IV/1, Herder Freiburg — Basel — Wien 1967. Stranica XXXIV+524; *Teil II*: Kommentar zu Kap. 5—12. HThKNT IV/2, Freiburg 1971, stranica XVI+544; *Teil III*: Kommentar zu Kap. 13—21. HThKNT IV/3, Herder Freiburg 1975. Stranica XVI+479.

U izdavačkoj kući Herder (Freiburg, Basel, Wien) upravo je izašao treći i posljednji svezak dosad najopsežnijeg, i jednog od najboljih, komentara Ivanova evanđelja. Komentar je izradio poznati katolički egzeget iz Würzburga Rudolph

Schnakenburg. S ova tri sveska pred nama leži izvanredno znanstveno djelo od ukupno preko 1500 stranica na kojima pisac razlaže smisao, sadržaj i poruku Ivanova evanđelja.

Prvi svezak (Teil I), u kojem je pisac pružio opširni uvod u Ivanovo evanđelje i prokomentirao prva 4 poglavlja Ivanova evanđelja, izišao je već godine 1967. i pobudio je tada izvanredno veliko zanimanje među teozozima a osobito među egzegetima. Taj je komentar bio odmah prihvaćen jednostavno kao standardni komentar Ivanova ev. *Drugim* sveskom u kojem je pisac prokomentirao daljnja poglavlja Iv. ev., to jest 5—12, pisac je isto tako zadivio sav stručni biblijski svijet. Ovim *trećim* sveskom, poglavlja Iv. ev. 13—21, komentar je Iv. ev. sada zaključen.

Djelo je u mnogočem za našu katoličku egzegezu epohalno i zavrijeđuje da se na nj osvrnemo s nekoliko riječi: ono upotrebljava u svoj slobodi nove egzegetske metode, uzima u obzir hipoteze i spoznaje suvremene biblijske znanosti te ih u svjetlu katoličke crkvene predaje kritički premišlja i teološki vrednuje. Ovo djelo nema danas premica na području biblijske znanosti, egzegeze i komentara. Ono je nadvisilo, po sudu mnogih, i sam epohalni Bultmannov komentar Iv. ev. koji se dosad smatralo vrhuncem egzegetskog i komentatorskog pothvata. Schnakenburgov je komentar bez Bultmannova komentara ipak nezamisliv: Sch. se u svom djelu stalno navraća na spoznaje tog velikog i zaslužnog protestantskog egzegete. Bultmannov je komentar Iv. ev. poslužio Schnakenburgu kao temelj i polazište.

Schnakenburg temeljito istražuje tekstove Iv. ev. Osobitu važnost polaže na predaju i strukturu teksta, na analizu redakcije (*Redaktionsgeschichte*) pojedinog teksta i na povijest predaje (*Traditionsgeschichte*) teksta. To su suvremene biblijske metode bez kojih je danas nezamislivo egzegetirati biblijske tekstove kako Novog tako i Starog zavjeta. U svom radu Sch. je uzeo u obzir sva duhovna i kulturna strujanja onog vremena u kojem je 4. evanđelje nastalo. Obilno je koristio nedavno pronađene tekstove u Kumranu i koptsko-gnostičke tekstove,

također nedavno otkrivene. Povrh toga posegao je i za tumačenjima kršćanskih Otaca, srednjovjekovnih teologa i suvremenih bibličara. Kroz cijelo djelo struji duh vjernosti ne samo samom izvornom duhu Iv. ev. nego i duhu katoličke crkvene predaje. Proces nastajanja Iv. ev. (pretpovijest 4. evanđelja) tako je solidno obrađen da jedva u kojem drugom studijskom djelu možemo nešto slična o tome naći. Sch. se svom dušom uživao u prvokršćanski duhovni i kulturni okoliš i rekonstruirao pojedine stadije pretpovijesti 4. ev. tako kao da je bio sam prisutan u tom procesu. Zadiruju nas njegove spoznaje o kristologiji prvog stoljeća, o napetosti između Židova i kršćana te jednih i drugih zajedno prema poganima, o židovsko-kršćanskoj i poganskohelenističkoj gnozi i slično. Pisac je sve svoje spoznaje iskoristio kako bi objektivno i nepristrano izložio teološku, kristološku, sakramentološku i ekleziološku nauku Iv. ev. Nije se predao, što je veoma pohvalno, dogmatiziranju ili apologetiziranju, historiziranju ili moraliziranju u komentaru Ivanovskih tekstova. On je htio i želio jednostavno prenijeti suvremenom čovjeku, teologu, svećeniku i svakom vjerniku, čistu iskonsku poruku Krista i Ivana (o Kristu, o Crkvi i o sakramentima) bez ikakva polemiziranja. Naprotiv sve što su drugi na tom području, bilo katolici bilo protestanti, već istražili obilno je koristio i kritički vrednovao.

O *postanku* Iv. ev. Sch. veli slijedeće. Iza 4. evanđelja krije se značajna ličnost, osoba velikog teološkog formata. Taj je raspolagao i usmenim (pretežno) i pismenim (zbirka znakova) predajama. Te predaje nisu bile istovjetne s onim sačuvanim u sinoptičkim evanđeljima. One su teološki bogatije: kristologija, sakramentologija i ekleziologija je u njima mnogo razrađenija. On je dobro poznavao Palestinu a osobito Jeruzalem. Sastavio je zbirke Isusovih govora i to u svjetlu vlastite teologije o Isusu a na temelju kršćanskog razračunavanja sa židovsko-helenističkim gnostičkim shvaćanjima. No konačni oblik djela, kakav imamo danas u kanonskom 4. evanđelju nije dao on nego nje govori učenici poslije njega koji su njegovo djelo u njegovu duhu redi-

girali. Pisac izvornog i iskonskog 4. evanđelja bio je neki Židov kršćanin iz helenističke sredine koji je s apostolima a osobito s Ivanom podržavao tijesne veze i s njima se često savjetovao. On je zapravo u pismo prenio usmene kateheze apostola Ivana (kao što je Marko u pismu prenio kateheze apostola Petra u Rimu) koje je samostalno razradio i tumačio. Njegovi su pak učenici u istom tom teološkom produblivanju nastavili i djelu dali konačnu oblik. Ti su učenici mnoge Isusove poruke prenijeli u svoju crkvenu sadašnjost i aktualizirali ih (i tako im dali onaj ekleziološki vid). U 4. ev. susrećemo lik Isusa Krista kakav je imala druga generacija kršćana. To je lik Isusa Krista koji je već veoma obogaćen novim spoznajama i novim interpretacijama (dakako sve je to bivalo pod nadahnućem Duha Svetoga kojega je Isus Krist Crkvi udijelio). Kako bilo da bilo ova Schnakenburgova hipoteza najbolje osvjetljuje veoma složen razvoj nastajanja Iv. ev. Sch. misli da je pisac 4. ev. pripadao jeruzalemskoj crkvenoj zajednici, da je bio učenik Isusov i da je bio svjedok Isusove smrti i Isusova uskrsnuća, ali nije pripadao krugu Dvanaestorice. Pripadao je svakako Ivanovom teološkom krugu u Jeruzalemu.

Ni ovim komentarem nisu konačno riješena sva ona premnoga pitanja složenosti Iv. ev., ali je njime bez sumnje učinjen gigantski korak naprijed u spoznavanju ivanovske teologije. Ne preostaje nam drugo nego to izvrsno komentatorsko djelo nabaviti i pomoću njega iznova proučavati, redak po redak, 4. evanđelje. Uvjeren sam da će nam ovaj komentar otkriti neslućene teološke vidike Ivanova evanđelja, i to nove teološke vidike o Kristu, o Crkvi i o sakramentima.

*

2. Franz Mussner, DER GALATERBRIEF, HThKNT IX, Herder Freiburg i. Br. 1974. Stranica XXII+426.

U istom nizu Herderova teološkog komentara Novog zavjeta, u kojem je izišao Schnakenburgov komentar Ivanova evanđelja, izišao je i komentar Pavlove poslanice *Galaćanima*. Komentar je izradio Franz Mussner, profesor ezgezeze u Re-

gensburgu. On je u istom nizu već ranije (godine 1964) objavio svoj komentar *Jakovljeve* poslanice.

Poslanica Galaćanima, uz poslanicu Rimljanima, najvažnija je za Pavlovu teologiju. Zato je F. Mussner toj poslanici posvetio posebnu pažnju i tako napisao, uz Schlierov komentar posl. Galaćanima, zasad najbolji komentar te poslanice.

U uvodu je Mussner iznio izvrsni pregled suvremenih istraživanja Pavlovih poslanica i uopće Pavlove misli. U komentaru je slijedio najnovije plodove istraživanja drugih bibličara pavlovskog opusa (osobito Schliera). Često se oslanja na istraživanja mlađih katoličkih ezgegeta kao što su J. Eckert, H. Feld, M. Limbeck i drugi. Što se tiče mjesta i vremena nastanka poslanice Galaćanima smatra M. da ju je Pavao napisao u Makedoniji i to u kasnu jesen godine 57, kad je napisao i dio 2 Kor. Naširoko raspravlja o tome tko su Pavlovi neprijatelji što se spominju u poslanici. On smatra da to nisu bili gnostici nego judeokršćani tzv. judaizanti. S njima odnosno s njihovim naučavanjem uhvatio se Pavao u koštac u toj poslanici. Osobita je Mussnerova zasluga što je stručno i znalački rasvijetlio odnos redakcije i tradicije, služeći se lingvističkim analizama helenističkog grčkog jezika.

O sadržaju samog komentara veoma je teško pisati u tako kratkom prikazu kao što mora biti ovaj. No spomenimo ovdje još da su veoma vrijedni tzv. *ekskursi*. Eks. 1: Sredina Evanđelja; Eks 2: Gal 2, 1-10 i Dj 15; Eks. 3: Gal 2, 11-14 u povijesti ezgezeze; Eks. 4: Da li je Pavao »krivo shvatio« Zakon?; Eks. 5: Zakon i evanđelje prema Galaćanima; Eks. 6: Povijest spasenja ili *grafé*? Eks. 7: Gal 5, 16-25 i IQS IV; Eks. 8: Značenje poslanice Galaćanima za teologiju i za Crkvu.

Mussnerov komentar Pavlove poslanice Galaćanima uvodi nas u novo razumijevanje te poslanice. Zasluga je Mussnerova što je pokazao da oni neprijatelji s kojima se Pavao u ovoj poslanici razračunava nisu bili naprosto Židovi nego Židovi kršćani koji su propovijedali drugo evanđelje a ne ono što ga je propovijedao sam Pavao. Tako je Mussner ovoj Pavlovoj poslanici oduzeo onaj antižidovski karakter koji joj je pripisala tradicija.

Onaj tko želi stručno proučavati poslanicu Galaćanima i uronjavati u teološke dubine Pavlove nauke ne može drugo nego posegnuti za tako izvrsnim komentatorom kao što je ovaj Franja Mussnera i njime se služiti u studiju i u razmatranju te tako važne poslanice.

*

3. *Joachim Gnilka*, DER EPHE-SERBRIEF. HThKNT X, Herder Freiburg-Basel-Wien 1971, stranica XVIII + 325.

Gnilka je već godine 1968. objavio u tom istom nizu (HThKNT) svoj komentar poslanice *Filipijanima*. A godine 1971. objavio je ovaj svoj drugi komentar, komentar poslanice *Efežanima*. Već se u uvodu vidi da Gnilka stavlja uvodna pitanja poslanice Efežanima u novo svjetlo. Tako komentator smatra da pisac poslanice Efežanima nije sam Pavao nego neki anonimni pisac koji je Pavlove misli (priпадаo je očito Pavlovoj teološkoj školi) samostalno dalje razvio. Nadalje, temelj poslanice Efežanima nije, kako se obično dosad mislilo, gnostički model interpretacije mita pračovjek-otkupitelj nego misaoni svijet židovsko-helenističke sinagoge (čiji je tipični predstavnik bio Filon aleksandrijski). Poslanica Efežanima — sastavljena u stilu i u jeziku sinagogalne homilije — ima mnogo sličnosti s kumranskim spisima. Glavna je tema poslanice-homilije Crkva, sakupljena od dva dijela čovječanstva, od Židova i od pogana. Ona je otajstveno Tijelo Kristovo. U poslanici prevladava Božja inicijativa spasenja. U tom Božjem spasenjskom djelu Krist Isus je središte i sredstvo. To pokazuje onaj obrazac koji se u Efežanima često upotrebljava *en CHRISTO — u Kristu*. U poslanici se razvija i eshatološka nauka Pavlova, prema kojoj crkvena zajednica poslije krštenja, i svaki pojedinac te kršćanske zajednice, živi upravo na temelju krštenja u novom životnom ozračju. Cilj još nije postignut, Crkva se još bori. A ipak Crkva je svjesna da je ona s Kristom već uskrsla na nov život i da je već proslavljena s Kristom.

Posebno je opet vrijedno spomenuti one *ekskurze* u kojima je nauka poslanice Efežanima sustavno prikazana: 1. slika svijeta; 2. U Kristu;

3. ekleziologija; 4. Eshatologija; 5. Starija pjesma o Kristu; 6. Hieros gamos.

Pisac je ovog komentara poslanice Efežanima imao u ruci izvrsni komentar iste Pavlove poslanice, koji je prije nekoliko godina načinio Heinrich Schlier, i njime se obilno služio. Tko želi produbiti mislima tako bogatu poslanicu kao što je poslanica Efežanima mora posegnuti za ovim komentatorom koji doista toplo preporučamo.

*

4. *Karl Hermann Schelkle*, DIE PETRUSBRIEF. DER JUDAS-BRIEF. HThKNT XIII/2. Herder Freiburg-Basel-Wien 1963, 1971. Stranica XXVI + 250.

Petrove poslanice i poslanicu Judinu komentirao je za isti niz HThKNT izvrsni egzeget Karl Hermann Schelkle, profesor u Tübingenu.

Nakon što je pisac razradio u uvodu komentara sva uvodna pitanja o poslanicama Petrovim i o Judinoj poslanici, prelazi zatim na komentiranje teksta. Tekst komentira na temelju izvornog grčkog teksta a u svjetlu novijih istraživanja. Osobito ima u vidu sam sadržaj poslanice teološku poruku, te ga želi prenijeti čitaocu što je moguće čišćeg i iskonskijeg. Komentaru je pisac dodao još deset *ekskursa* u kojima je iznio sistematsko naučavanje Petrovih poslanica i Judine poslanice. U njima je razradio ponovno rađanje vjernika po sakramentu krštenja (eks. 1). Krist kao kamen temeljac i Crkva kao duhovna zgrada (eks. 2); opomene za život vjernika u kući i u okolini kuće (eks. 3) prema 1 Pt 2 13—3, 12; kristološki obrasci u 1 Pt (eks. 4); nauka o muci Isusovoj prema 1 Pt (eks. 5); židovski apokrifi u poslanici 2 Pt i Judinoj (eks. 6); hereze i heretici u Jud i u 2 Pt (eks. 7); eshatologija u 2 Pt (eks. 8); kasnoapostolsko i ranokatoličko svjedočanstvo (eks. 9) i biblijski pseudo-epigrafi (eks. 10). Već se iz ovih kratkih i srčnih naslova vidi kako su i te poslanice važne za kasnoapostolsku teologiju odnosno naučavanje o Kristu, o Crkvi i o pastoralu. Produbljenjem onog što se u njima nalazi mogao bi se okoristiti ne samo teolog u svom sustavnom naučavanju nego i svaki propovjednik u svom propovjedničkom djelovanju.

Schelkle zna veoma teške tekstove prikazati na veoma pristupačan način i za svećenike pastoralce.

Adalbert Rebić

Bernard Lonergan, THEOLOGIE IM PLURALISMUS HEUTIGER KULTUR. Izdao G. B. Sala. Quaestiones disputatae sv. 67. Stranica 192. Herder Freiburg-Basel-Wien 1975.

Bernard J. F. Lonergan S. J. spada među najznačajnije suvremene teologe Kanade i USA. On je dugi niz godina bio profesor na Papinskom sveučilištu Gregorijana u Rimu a zadnjih desetak godina djeluje opet u svojoj domovini kao profesor dogmatike u Torontu i Montrealu u Kanadi i u Massachussets (USA). Proslavio se svojim izvrsnim djelom *Insight. A Study of Human Understanding* (London 1957). Od onda pa do danas napisao je mnogo izvrsnih teoloških djela kojima je neobično zadužio suvremenu teologiju. A što je još važnije: svojim je profesorskim pedagoškim djelovanjem na Papinskom sveučilištu Gregorijana u Rimu, gdje je u dvorani imao po 800 studenata koji su gutali njegove riječi, u Toronto, Montrealu i Massachussets stvorio široki krug učenika. Među mnogima koji su Lonergana u Rimu imali kao svojeg profesora bio je pisac ovih redaka pa je stoga ovaj kratki prikaz njegove knjige na njemačkom jeziku mali znak zahvalnosti tom divnom profesoru.

Lonergan je svoju doktorsku disertaciju izradio o *nauci Sv. Tome Akvinskog o gratia operans*. Tu je ponovno otkrio Sv. Tomu i njegovu iskonsku misao koja je bila zaboravljena. A radeći tu dizertaciju suočio se s evolutivnim značajem teološkog mišljenja i ljudske spoznaje uopće. Zato se Lonergan, pošto je doktorirao, počeo baviti ljudskim spoznavanjem i teološkim metodama. Plodove svog studija iznio je u djelu *The Concept of Verbum in the Writings of St. Thomas Aquinas* (1949) i *Insight, A Study of Human Understanding*, (London 1957). Ova druga knjiga, *Insight*, zapravo je prava vježbaonica ljudskog uma. Za nju je sam Lonergan kasnije napisao: »Nije dosta *Insight* čitati: u njem morate sebe sama u sebi na-

ći!« (*Method in Theology*, str. 260). Lonergan je tu knjigu zamislio kao uvod u metodu teologije a kasnije je iz tog proizišlo ovo sasvim samostalno filozofsko djelo u kojem je Lonergan pokazao kako bi teologija danas u ovom suvremenom kulturnom ambijentu morala kao znanost izgledati. Pošto je Lonergan dovršio *Insight*, bio je pozvan u Rim da na Papinskom sveučilištu Gregorijana predaje dogmatiku (traktate *De Deo Trino* i *De Verbo Incarnato*). Sam je kasnije u jednom intervjuu rekao da ga je činjenica što mora svaki dan govoriti pred oko 800 studenata teologije u samo jednom razredu potakla na još marljivije predavanje suvremene filozofije i kreiranja suvremene misli. Tako je Lonergan bio temeljit i teološki i filozofski. Za dva dogmatska traktata koja je na Gregorijani predavao stvorio je izvrsne udžbenike (Rim 1964). Unatoč svome slomljenom i engleskim naglaskom iskvaenom latinskom jeziku na kojemu su se morala držati sva predavanja zadržao je svakog studenta svojim dubokoumnim razlaganjima. Svako je njegovo predavanje bilo logička cjelina.

U ovoj knjizi skupljena su Lonerganova predavanja koja je održao između 1964 i 1972, dakle poslije *Insighta*. Izbor članaka čitaoca uvodi u metodu teologije kakvu je L. iznio. Članak *Erkenntnisstruktur* (str. 88—108) pruža čitaocu predodžbu onog što je L. razvio u svome djelu *Insight* o metodi teologije. Članci *Dimensionen der Bedeutung* (11—87) i *Existenz und Aggiornamento* (109—120) razjašnjaju neke ključne momente u Lonerganovu nastojanju oko pravilnog razumijevanja čovjekova svijeta, povijesnosti čovjeka i egzistencijalnih sastavnica čovjekova života. U članku *Natürliche Gotteserkenntnis* (121—140) načeo je onu naravnu, prirodnu nauku o Bogu koju je već razradio u svom djelu *Insight*, ali joj je ovdje dao točnije odredište i značenje.

Prvi dio zbirke s člancima *Die Theologie in ihrem neuen Kontext, Das Subjekt, Die Abwesenheit Gottes in der modernen Kultur* (19—70) donosi neke Lonerganove misli o novom kontekstu teologije danas. Drugi dio zbirke (str. 71—120) govori uglavnom o metodi teologije, a treći dio (141—190) o mogućnostima